

УДК 373.033 (4-01) П пол.20

О.В. ШЕВЯКОВ, *д-р психол. наук, проф., завідувач кафедри практичної психології Дніпропетровського гуманітарного університету, м. Дніпропетровськ, Україна*

О.Е. КОПОРОВСЬКИЙ, *фундатор центрів Формування та Розвитку Особистості м. Дніпропетровська, керівник проекту «Дизайн життя», м. Дніпропетровськ, Україна*

Я.А. СЛАВСЬКА, *аспірантка кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, викладач кафедри соціальних та мовних дисциплін Дніпропетровського гуманітарного університету, м. Дніпропетровськ, Україна*

ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Висвітлено умови, котрі ініціювали появу і розвиток еколого-естетичної освіти в другій половині ХХ - на початку ХХІ століть. Здійснено історико-педагогічний аналіз тенденцій шкільної еколого-естетичної освіти. Визначено основні етапи її розвитку; здійснено науково-теоретичне обґрунтування сучасної парадигми еколого-естетичної освіти. На основі системного аналізу виявлено загальні тенденції у визначенні теоретико-методологічних засад еколого-естетичної освіти. Визначено основні підходи до диференціації еколого-естетичної освіти за функціональними ознаками відповідно до періодизації природо-захисного руху. Узагальнено досвід відображення еколого-естетичного компонента в змісті виховної роботи. Показано шляхи удосконалення та підвищення якості еколого-естетичної підготовки учнівської молоді.

У подальших дослідженнях можлива розробка питань забезпечення неперервності еколого-естетичної освіти.

Ключові слова: еколого-естетичне виховання, еколого-естетична освіта, сталий розвиток.

Постановка проблеми

Формування екологічної культури у широких верств населення є загально визнаною домінантою в сучасному екологічному русі різних країн. У зв'язку з цим особливого значення набувають еколого-естетичні імперативи, покликані здійснювати облагороджуючий вплив на людину, виховувати її в дусі гуманістичних ідеалів і цінностей, прищеплювати почуття відповідальності за прийняті рішення щодо довкілля. Центральне місце при цьому відводиться сім'ї та школі, де отримує підготовку до життя переважна більшість дітей та молоді. Саме тут створені більш сприятливі умови для здійс-

нення тривалого педагогічного впливу на молоде покоління в дусі сучасної еколого-естетичної парадигми. Однак на сьогодні нагальною вбачається проблема формування та розвитку особистості з екоцентричною свідомістю. Ця проблема вирішується нами у спеціалізованих центрах.

Об'єкт дослідження становить теорія і практика еколого-естетичного виховання.

Предметом дослідження є загальні тенденції розвитку еколого-естетичного виховання та їх актуалізація у навчально-виховному процесі.

Мета статті

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати стан і визначити загальні тенденції розвитку еколого-естетичного виховання та

узагальнити практичний досвід підготовки молодого покоління до розв'язання екологічних проблем, який слугуватиме вдосконаленню даної галузі педагогічної теорії і практики в Україні.

© Шевяков О.В., Копоровський О.Е.
Славська Я.А., 2013

Виклад основного матеріалу

У зарубіжній та вітчизняній літературі досить поширеним є термін “освіта в галузі навколишнього середовища”, що включає еколого-естетичну освіту та виховання. Її змістом є свідомий і планомірний неперервний процес оволодіння людиною знань про природне середовище протягом всього життя, метою якого є усвідомлення основних характеристик середовища життя, ставлення до природи, на основі чого людина прагне до збереження й покращення її з метою забезпечення існування людського роду нині і в майбутньому [1].

За результатами аналізу наукових праць з проблем еколого-естетичної освіти [1, 2, 3] можна зробити висновок про те, що не існує прямої залежності між обсягом екологічних знань та формуванням відповідних рис особистості. Однією з головних причин низької ефективності традиційної системи еколого-естетичного виховання, на наш погляд, є суперечність, що виникає між неусвідомлюваним, негативним, байдужим ставленням до світу природи, низьким рівнем еколого-естетичної вихованості та необхідністю бачення сучасних взаємовідносин між природою та людиною. Виникає завдання сформулювати вміння оцінювати і прогнозувати наслідки втручання людини в навколишнє природне середовище, здійснювати заходи щодо оздоровлення природи та самої людини. Розв’язання цієї суперечності можна здійснити різними шляхами.

У деяких університетах введено самостійну дисципліну – соціальну екологію, що ґрунтується на системному підході до соціальних і власне екологічних проблем. Її основні методологічні посилання виходять з того, що концепція тотальної влади над природою є хибною. Шкода, яку людство наносить природі антропогенною діяльністю, є одночасно ударом по самій людині. Звідси актуалізується питання про рівень екологічної культури – один з найважливіших показників ступеня духовності й моральності як особистості, так і суспільства в цілому.

Разом з тим, педагогічна теорія й практика показали, що еколого-естетична освіта має три основних напрями:

- засвоєння та розвиток природничо-наукових і технічних знань про взаємодію суспільства й природи;

- розвиток екологічної свідомості, формування ціннісного ставлення до світу людей і природи;

- розвиток потреби у спілкуванні з природою, бажання і вміння зберігати та примножувати її багатства.

Вивчення проблем еколого-естетичної освіти актуалізується з кінця 70-х років ХХ століття. Серед прогресивних тенденцій відзначено наступні:

- визначення принципу міждисциплінарності й комплексного розкриття проблем охорони природи;

- взаємозв’язок теоретичних знань з практичною діяльністю з охорони природи;

- концентрація екологічного змісту не тільки у фундаментальних, а й у спеціальних узагальнюючих темах та інтегрованих курсах, що розкривають взаємодію суспільства і природи;

- поєднання аудиторних занять з безпосередніми контактами у формі екскурсій, трудових екологічних практикумів, польових таборів;

- використання проблемних методів навчання у вигляді рольових ігор, екологічних клубів, поєднання різноманітних форм позакласної роботи.

У педагогічних дослідженнях, що проводилися у 70-80-ті роки ХХ століття було визначено мету, завдання та зміст навчально-виховної роботи з охорони навколишнього природного середовища та відповідно до них розроблено концепцію еколого-естетичної освіти.

Вихідними положеннями еколого-естетичної освіти було визнано:

- актуалізацію екологічних стосунків у системі соціальних стосунків і зростання ролі відповідального ставлення індивіда до природи, зумовленого опорою на моральні й правові принципи природокористування;

- відповідальність за збереження природи як мету й результат екологічної освіти, визначеної на початку 80-х років ХХ століття як новий напрям педагогіки в дошкільних закладах, загальноосвітніх школах, вищих навчальних закладах та інших навчально-виховних установах;

- надання еколого-естетичній освіті статусу загальнодержавної політики;

- створення й розвиток системи еколого-естетичної освіти у зв'язку з необхідністю зміни застарілих понять і уявлень про невичерпність природних багатств та необмежені можливості біосфери до самовідновлення й самоочищення, подолання споживчого підходу, пов'язаного зі зневагою до суспільних потреб і майбутнього стану природи;

- визначення підсистем еколого-естетичної освіти в загальноосвітній школі: еколого-естетична освіта в процесі вивчення окремих предметів, на міждисциплінарному рівні, в процесі поглибленого й диференційованого навчання, в позаурочній і позакласній роботі; принципи еколого-естетичної освіти.

Серед завдань еколого-естетичної освіти виділено:

- засвоєння провідних ідей, основних екологічних та естетичних понять, на базі яких досягається оптимальний вплив людини на природу відповідно до її законів;

- розуміння різнобічної цінності природи як єдиного джерела розвитку виробництва та культури;

- оволодіння прикладними знаннями, уміннями та практичними навичками раціонального природокористування, розвиток спроможності оцінювати стан навколишнього середовища, приймати правильні рішення і не припускати негативного впливу на природу в суспільно-трудовій діяльності;

- свідоме дотримання норм, що виключають нанесення шкоди природі, забруднення і руйнацію природного середовища;

- розвиток духовної потреби людини спілкуватися з природою, усвідомлення впливу, що облагороджує її бажання пізнати закономірності природи;

- активізація діяльності з метою поліпшення природного і культивованого середовища, нетерпимого ставлення до дій людини, що приносять шкоду природі, пропаганда природоохоронних заходів.

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку людства переважна більшість завдань еколого-естетичної освіти та виховання, визначених видатними науковцями, ще достатньо не вирішена. В контексті нашого дослідження окреслені завдання повинні бути акцентовані на розвиток

позитивної мотивації до навчання шляхом включення до пізнавальної діяльності.

Загальним завданням екологічної освіти вчені вважають формування екологічної свідомості особистості. Воно конкретизується на рівні трьох основних завдань екологічної освіти:

1. Формування адекватних екологічних уявлень.

2. Формування ставлення до природи.

3. Формування системи умінь і навичок (технологій) взаємодії з природою.

Ми вважаємо, що після вирішення загальних завдань екологічної освіти слід перейти до наступного етапу екологічного виховання: формування переконань у необхідності природоохоронної діяльності, оскільки вони ґрунтуються на міцних знаннях, що тісно переплітаються з волею, становлять зміст мотивів діяльності, справляють істотний вплив на напрям мислення й дій, внутрішньо зумовлюють лінію поведінки, формують настанови людини.

Аналіз сучасного стану еколого-естетичного виховання свідчить про високий рівень наукової обґрунтованості проблеми і, разом з тим, про необхідність створення системи еколого-естетичної освіти та виховання, основними напрямками якої є:

- екологізація та естетизація змісту навчальних предметів, актуалізація в них проблеми збереження середовища, в якому ми живемо і без якого наше існування є неможливим;

- комплексне висвітлення проблем у науково-популярних виданнях, періодичній пресі, телебаченні, що буде сприяти формуванню дбайливого ставлення до природи та усвідомленню її цінності;

- формування цілісної уяви про взаємодію суспільства й природи як основи світогляду особистості.

Слід зазначити, що увага до еколого-естетичної освіти посилювалася тим швидше, чим скоріше відбувалося усвідомлення незворотності екологічних змін у навколишньому середовищі, руйнування традиційних поглядів на вичерпність природних ресурсів, необхідність формування свідомого ставлення згідно з вимогами моралі й законів щодо навколишнього природного середовища.

На сучасному етапі розвитку суспільства еколого-естетична освіта має ґрунтуватися на єдності теоретичного й виробничого навчання, навчальної та позанавчальної діяльності. Особливо важливим є таке поєднання в системі освіти.

Важливою подією на початку 90-х років ХХ ст. було створення нового підходу до еколого-естетичної освіти, згідно з яким вона почала розглядатися не як частина загальної освіти, а як нова мета сучасного освітнього процесу, єдино можливий засіб збереження й розвитку людини та продовження людської цивілізації.

З таким підходом ми погоджуємося, але вважаємо, що оптимальних результатів у здійсненні еколого-естетичного виховання можна домогтися за умов комплексного підходу до його реалізації, який передбачає врахування конкретних педагогічних умов для розвитку певних якостей особистості та науково-методичного забезпечення для їх створення.

Узагальнюючи вищезначене, можна охарактеризувати основні підходи:

- підхід, при якому педагог виступає реалізатором, а за певних умов – ініціатором цілей еколого-естетичного виховання. При цьому він виконує роль організатора самостійної пізнавальної, творчої діяльності.

- комплексний підхід, що передбачає чітке й всебічне змістове, психолого-педагогічне, методичне, дидактичне забезпечення процесу еколого-естетичного виховання; щодо створення теоретичної моделі та методики формування еколого-естетичної вихованості. Для пошуків нових ефективних шляхів удосконалення еколого-естетичного виховання нами було здійснено аналіз існуючого досвіду екологічного виховання за кордоном.

Учені Великої Британії та США визначили, що головними напрямками освітньої політики розвинутих країн світу є демократизація і гуманізація освіти; поєднання ролі держави та громадської й приватної ініціативи; свобода вибору вчителями методів і засобів навчання; увага до матеріального забезпечення реалізації освіти, залучення до освітніх потреб сучасних досягнень науки і техніки (комп'ютерної техніки, відеозапису, телебачення тощо); зацікавленість економічної сфери (концернів, фірм, трестів) у

вдосконаленні освіти (створенні освітніх фондів і програм Форда, Карнегі, Сороса та ін.); координація діяльності освітніх закладів з релігійними, культурно-мистецькими та іншими громадськими об'єднаннями; дотримання всіма ланками освітньої системи встановлених у державі норм законодавства, а також історичних національних традицій.

Дослідниками зарубіжного досвіду виявлено тенденції, характерні для еколого-естетичної освіти та виховання у зарубіжних країнах: недостатнє усвідомлення людиною її взаємозв'язку з природою є основною причиною погіршення існуючого критичного стану природного середовища; зміщення акцентів еколого-естетичної освіти і виховання у площину практичної реалізації.

Провідні вчені відзначають, що підвищення еколого-естетичної грамотності населення у більшості держав здійснюється в системі формальної (школи, коледжі, університети, курси підвищення кваліфікації) та неформальної освіти (установи, що забезпечують екологічну підготовку на громадських засадах: громадські рухи, клуби, фонди, національні парки, музеї, засоби масової інформації та ін.). Як особливу категорію виділено спеціальні форми екологічної освіти для працівників охоронних територій (курси персоналу, освітні центри). Природоохоронну та позашкільну діяльність учнів забезпечують природоохоронні табори, шкільні екологічні клуби, центри вивчення навколишнього середовища, молодіжні секції наукових товариств, окремі групи ентузіастів, громадські, релігійні, політичні, молодіжні об'єднання і групування, організуючі свою діяльність відповідно до сучасної концепції сталого розвитку.

Так, В.В. Червонецький [4] звертає увагу на те, що західні педагоги, визначаючи екологічну освіту як процес засвоєння цінностей і понять, спрямованих на формування умінь і відносин, потрібних для розуміння й оцінки взаємозв'язків між людьми, їх культурою та навколишнім природним середовищем, підкреслюють важливість розвитку в учнів умінь приймати екологічно відповідальні рішення, "культури поведінки" в навколишньому середовищі та ставлення до нього, що виходить з відповідальності перед суспільством. Серед головних завдань наголошується на сприянні осмислювати життєву значущість навколишнього середовища

для кожної людини та людства у цілому і необхідності розв'язання екологічних проблем, вихованні почуття відповідальності за якість середовища, в якому живе-

мо; забезпеченні можливості набувати знання, досвід і уміння, необхідні для охорони та поліпшення навколишнього середовища.

Висновки

1. Встановлено, що теоретичні засади еколого-естетичної освіти й виховання за більшістю ознак є спільними для багатьох країн, але рівень її організації та практичного впровадження визначається соціально-економічними умовами конкретної держави.

2. Еколого-естетичне виховання визначено як особистісно орієнтований процес формування еколого-естетичної вихованості особистості, яка усвідомлює цілі та функції природоохоронної діяльності.

3. Доведено, що поняття “еколого-естетичне виховання” та “еколого-естетична вихованість” є взаємопов'язаними і дозволяють виявити наступні показники еколого-естетичної вихованості:

- здатність усвідомлювати духовну та матеріальну цінність природи для усього суспільства взагалі й окремої особистості зокрема;

- рівень засвоєння ключових понять, законів, принципів, наукових фактів, що

дозволяють визначити оптимальний вплив на навколишнє середовище в процесі діяльності та в повсякденному житті;

- рівень набуття практичних знань, умінь та навичок оцінювати вплив господарської діяльності людини;

- уміння передбачати можливі наслідки своїх дій і упереджувати негативні впливи на навколишнє середовище в усіх видах діяльності;

- потребу в активній практичній діяльності щодо покращення стану довкілля і пропаганду сучасних ідей охорони навколишнього середовища;

- уміння аналізувати екологічну ситуацію;

- результативність практичної екологічної діяльності;

- прагнення до професійного самовдосконалення та самопізнання.

Перелік посилань

1. Славська Я.А. Еколого-естетичне виховання учнівської молоді у Великобританії / Я.А. Славська. // Педагогіка вищої та середньої школи. - 2008. – Вип.20. – С. 327-331.

2. Славська Я.А. Психолого-педагогічні витоки розвитку фізичного виховання та спорту серед молоді Великої Британії у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть / Я.А. Славська, О.В. Шевяков. // Теорія і практика фізичного виховання - 2012. - №1. – С. 112-118.

3. Славська Я.А. Естетика поведінки: теорія, методологія, практика / В.В. Сізов, Я.А. Славська. – Дніпропетровськ, 2013. - 235 с.

4. Червонецький В.В. Загальні тенденції розвитку шкільної освіти в країнах євроатлантичного регіону у другій половині ХХ - на початку ХХІ століть: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Червонецький Володимир В'ячеславович. - Луганськ, 2007.- 489 с.

*Стаття надійшла до редколегії 16.05.2013 р. українською мовою.
Стаття рекомендована членом редколегії д-ром геол. наук О.К. Тяпкіним.*

А.В. ШЕВЯКОВ*, **А.Э. КОПОРОВСКИЙ****, **Я.А. СЛАВСКАЯ***

**Днепропетровский гуманитарный университет, г. Днепропетровск, Украина*

***Центр Формирования и Развития Личности, г. Днепропетровск, Украина*

ЭКОЛОГО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ИДЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Выявлены условия, которые инициировали появление и развитие эколого-эстетического образования во второй половине XX - в начале XXI веков. Осуществлен историко-педагогический анализ тенденций эколого-эстетического образования. Определены основные этапы его развития. Осуществлено научно-теоретическое обоснование современной парадигмы эколого-эстетического образования. На основе системного анализа выявлены общие тенденции в определении теоретико-методологических основ эколого-эстетического образования. Определены основные подходы к дифференциации эколого-эстетического образования по функциональным признакам соответственно периодизации природозащитного движения. Обобщен опыт отображения эколого-эстетического компонента в содержании воспитательной работы. Показаны пути совершенствования и повышения качества эколого-эстетической подготовки учащейся молодежи.

В дальнейших исследованиях возможна разработка вопросов обеспечения непрерывности эколого-эстетического образования.

Ключевые слова: эколого-эстетическое воспитание, эколого-эстетическое образование, устойчивое развитие.

O.V. SHEVYAKOV*, **A.E. KOPOROVSKY****, **Y.A. SLAVSKAYA***

** Dnepropetrovsk humanitarian university, Dnipropetrovsk, Ukraine*

*** Center of Forming and Development of Personality, Dnipropetrovsk, Ukraine*

ECOLOGICAL-AESTHETIC EDUCATION IN CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

There were determined conditions that initiated occurrence and development of ecological-aesthetic education in the second half of XX – beginning of XXI century. There was made historical-educational analysis of tendencies in school ecological-aesthetic education, major stages of its development were determined. There was made scientific-theoretical argumentation of modern paradigm of ecological-aesthetic education. Based on systematic analysis there were revealed common tendencies in determination of theoretical-methodological bases of ecological-aesthetic education. There were determined major approaches towards differentiation of ecological-aesthetic education by functional characteristics in accordance with periods of nature defensive movement. There was summarized experience of ecological-aesthetic component reflection within the school educational work. The ways of improvement and increasing the quality of ecological-aesthetic training of students were demonstrated. In further researches development of questions of providing of continuity of ecological-aesthetic education is possible during all term of teaching at school.

Keywords: ecological-aesthetic upbringing, ecological-aesthetic education, sustainable development.